OLESEA GÂRLEA
Institutul de Filologie
(Chişinău)

REPREZENTĂRI PLURIDIMENSIONALE ALE *FÂNTÂNII* ÎN ROMANUL *IOSIF ŞI FRAȚII SĂI* DE THOMAS MANN

Abstract. The universal symbolism of the well carries multiple meanings such as psychological, existential and sexual (male and female) ones. Thomas Mann's novel *Joseph and his brothers'* shows multidimensional representation of the well. This symbol is ambivalent, bivalent and polyvalent. The well marks the deep destiny of Joseph's character. It is an initiation stage experience that will come, there are concentrated in it all facets of time, it is consistent and has (un)perishable witness of transition but also of life and death, ascent and descent, dark and light, male and female, inner and outer mindset of the character. All these projections of a single symbol offer a broad vision of combining mechanism and (re)interpretation of the artistic image.

Keywords: symbol, ambivalence, polyvalent, representation, initiation.

În simbolistica universală *fântâna* capătă deschideri către asocieri nebănuite, din punct de vedere psihologic acest simbol se identifică, pe de o parte, cu pierderea controlului emoțional, dar pe de altă parte, este expresie a profunzimii sentimentelor, serveşte drept depozit emoțional. Din punct de vedere existențial fântâna este asociată cu viața şi fericirea absolută, ea semnifică purificarea, încercarea; fântâna este şi simbol al maternității, fertilității, fiind asociată cu organul reproducător. Mişcările de jos în sus ale cumpenei fântânii sunt însemne ale relației dintre lumea de sus şi cea de jos (telurică şi celestă), dar conține şi semnificații ale simbolurilor falice şi feminine. În cultura chineză fântâna îmbină cele două energii Yin şi Yang. Elementul Yang este simbolizat de ape curgătoare, jetul de apă al fântânii, Yin de apa statică, acumulată din recipientul de stocare al fântânii. Simbolismul fântânii „mai este cel al regenerării şi purificării. La germani, fântâna lui Mimir conținea apa cunoaşterii: apa ei era atât de prețioasă, încât, pentru a dobândi dreptul de a bea din ea, zeul Odin a acceptat să renunțe la un ochi" [1, p. 62].

O altă ipostază a simbolisticii fântânii este prezentată de Carl Jung în lucrarea *Psihologie şi alchimie* şi anume *fântâna baptismală*, care „sugerează o etapă a procesului de individuație, reprezentând o moarte şi o renaştere. Omul vechi moare şi se naşte omul nou, în termeni psihologici, „moare vechiul eu pentru a se naşte unul nou" [2]. Este o regulă fundamentală a oricărei motivații simbolice, în care orice element este bivalent. Această reprezentare ambivalentă a fântânii se înscrie în cercetările şi interpretările reprezentanților şcolii mitocritice de la Cambridge, care puneau la baza originii creației literare un mit primar (*the quest myth*), cel al vieții şi al morții.

BDD-A6770 © 2013 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:43 UTC)

În romanul *Iosif şi fraţii săi* de Thomas Mann, fântâna se dizolvă în infinite semnificaţii simbolice, ea este un simbol ambivalent, prezintă succesiv alternarea vieţii şi a morţii, dar este şi un simbol polivalent, înregistrând un tezaur de semnificaţii şi concretizându-se într-o serie de contexte.

Volumul întâi al romanului *Iosif şi fraţii săi* de Thomas Mann începe cu prezentarea haosului originar, fântâna este o proiecţie a timpului în marea sa trecere, astfel trecutul fiecărui individ este comparat cu o fântână. Ea (fântâna) devine element primordial al destinului uman, martor (ne)perisabil al evenimentelor vieţii, întoarcerea în timp este totodată o nouă renaştere, înscrierea în timpul etern: „Adâncă este fântâna trecutului, n-ar trebui spus oare că nici nu i se poate da de fund?

Aceasta anume chiar şi atunci când este vorba numai şi numai de fiinţa umană, de trecutul ei: de aceasta fiinţă enigmatică, ce cuprinde propria noastră existenţă, firesc-voluptoasă şi nefiresc-mizeră, a cărei taină constituie, cum prea bine se înţelege, începutul şi sfârşitul a tot ce vorbim şi întrebăm, conferind tuturor vorbelor noastre tensiunea şi ardoarea, tuturor întrebărilor stăruinţa lor. Tocmai aici se întâmplă că, pe măsură ce se sapă mai adânc, se pătrunde şi se pipăie mai profund în lumea subterană a trecutului, bazele iniţiale ale omenescului, ale istoriei, ale moravurilor sale se vădesc cu totul indisolubile şi se retrag mereu iarăşi, mereu mai departe, înaintea sondei noastre, în abis, pentru oricât de fantastic durate i-am desfăşura cablul” [3, p. 41].

Simbolismul fântânii la Thomas Mann etalează întotdeauna un context diferit, asigurându-i astfel un caracter pluridimensional. Fântâna mitizează existenţa, ea stă la începutul lucrurilor, este începutul şi nucleul „poveştii” despre Iosif. În roman fântâna prezintă una dintre primele probe ale iniţierii având ca prag de trecere încercarea şi purificarea protagonistului: „Aici pe tânărul Iosif îl cuprindea ameţeala, ca şi pe noi care stăm aplecaţi peste ghizdurile fântânii (...) deoarece începuturile despre care vorbim se află în întunericul abisal al fântânii fără fund” [3, p. 51]. Gilbert Durandt afirma că simbolul e „produsul imperativelor biopsihice şi a somaţiilor mediului” [4, p. 49], de aici rezultă funcţionarea specifică a imaginaţiei care conferă un caracter polivalent reprezentărilor.

Lectura unei cărţi, cea a romanului în cauză, este comparată cu modul de coborâre în fântână a cititorului împreună cu autorul care se află într-o perpetuă căutare de sine, cartea este un mijloc de trecere, de „adâncire”/ „călătorie” într-o altă lume. Fântâna devine aici simbol al învăţării, comunicării şi cunoaşterii, ea asigură trecerea de la lumea reală la cea virtuală: „Coborâm tot mai adânc, mereu mai adânc, pălind, coborâm tot mai jos în abisala fântână, în genunea fără fund a trecutului (...) Oare ne vom scufunda fără oprire în străfundurile nepătrunse ale fântânii? Nicidecum. Nu ne vom afunda mult mai adânc decât trei mii de ani – şi ce înseamnă astă faţă cu abisul fără fund” [3, p. 85-86].

În reprezentările cotidiene fântâna este element firesc şi necesar al spaţiului şi al vieţii omului, ea potoleşte setea şi reîmprospătează forţele celui ce consumă apa din fântână: „Erau ochii unui flăcăiandru, aşezat pe ghizdul de zid al fântânii ce-şi căsca adâncimea umedă lângă arborele sacru, cu o toartă de piatră boltită deasupra ei. Pe treptele circulare,

BDD-A6770 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:43 UTC)

tocite, ce urcau spre gura fântânii, ude în acea parte de apă răspândită, adolescentul îşi odihnea picioarele goale, de asemenea ude" [3, p. 93], „căutase fântâna, se răcorise, se purificase" [3, 109].

Căderea în fântână este un pas spre o nouă iniţiere în misterul lumii, spre accedere la sacralitate. Apropierea de moarte este o experienţă prin care Iosif se va maturiza treptat de la „reînviere" spre o avansare relativ rapidă pe scara socială. Iosif va cunoaşte necunoscutul, întunericul şi apoi miraculosul, o etapă obligatorie şi necesară pentru depăşirea pragului iniţiatic şi perpetuarea poveştii: „Era destul de adâncă fântâna, dar nu chiar prăpăstioasă, nu era o genune fără fund (…) dacă se prăvăli în adânc cinci stânjeni, sau şase, desigur că era însă prea destul pentru a nu mai ieşi vreodată de aici, cum se afla legat. De altfel un viu instinct de conservare şi atenţia încordată făcură să găsească câte un sprijin, ba pentru coate, ba pentru picioare, în ghizdul rotund şi aspru, frânând căderea şi transformând-o în alunecare şi astfel se opri, în cele din urmă, destul de puţin vătămat, pe molozul din fund spre spaima a tot felul de gândaci, urechelniţe şi gângănii ce nu aşteptau un asemenea musafir (…). La aceasta privea Iosif în sus cu ochiul lui ce vedea, aşa cum zăcea gol şi despuiat, căzut cum s-a nimerit în adâncul rotund" [3, p. 586].

Fântâna marchează parcurgerea unui drum iniţiatic bine definit din punct de vedere cronologic, dar şi triumful vieţii asupra morţii „Trei zile trebuia să rămână în temniţa lui, trei zile şi trei nopţi, dezbrăcat şi gol şi legat acolo jos în praf şi murdărie, cu urechelniţele şi viermii din fundul fântânii, fără apă, fără hrană, fără mângâiere şi fără vreo speranţă să mai ajungă vreodată iar la lumină" [3, p. 596].

Imaginea fântânii este asociată mişcării în lungul unei axe orizontale, în opoziţie cu axa verticală. Căderea în fântână, un loc sub pământ, înseamnă „din nou jos" care i se opune lui „sus". Iosif va cunoaşte această avansare de la jos spre sus, de la întuneric spre lumină: „astfel era mai tainic legat de lumea umbrelor, ca un strigoi de care le-ar fi fost frică" [3, p. 601].

Intervin o serie de valori negative în roman, fântâna comportă semnificaţia morţii, având mai multe calificative, în volumul întâi, paginile 603 şi 604, fântâna devine groapă, închisoare, lume subterană, împărăţia morţilor, lume subpământeană, mormânt. Fântâna acoperită este o metaforă a morţii: „piatra rotundă ce o acoperea (fântână – *n.n.*) sugera de obicei moartea" [3, p. 601]. Fântâna întunecată devine element al dezastrului şi al răului şi este parte a regimului nocturn al imaginarului, conţine semnificaţia morţii. Oglinda fântânii are însemne ale miticului, ea poate simboliza poarta, accederea spre lumea de dincolo, abisul căderii, microcosmosul păcatului, capăt de drum, sfârşit, final apoteotic. Fântâna ca simbol polivalent preia contexte imaginare diferite, ea conţine şi semnificaţia fecundităţii, este simbol al pântecului matern, ancorează în semnificaţia sa arhetipul încastrării, Iosif e înghiţit de fântână; în acelaşi context fântâna comportă semnificaţia bogăţiei. Toate aceste reprezentări multiple le descoperim în următorul fragment:

„Cât de ciudat putuseră suna vorbele bătrânului, cât de înalte şi pline de înţeles, când, cu jumătate de glas, îşi mărturisise îngrijorarea ca nu cumva Iosif să cadă în fântână! Asta venea însă de la incapacitatea lui Iacob de a gândi la adâncimea fântânii

BDD-A6770 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:43 UTC)

fără să se asocieze la acest gând, amplificându-l şi sfinţindu-l, ideea lumii subpământene şi a împărăţiei morţilor – idee care, deşi nu juca un rol de seamă în opiniile sale religioase, în schimb ca străveche moştenire mitică a popoarelor, juca un rol important în adâncurile sufletului şi imaginaţiei sale. Ea cuprindea reprezentarea tărâmului de dedesubt, în care domnea Usiri, Sfâşiatul în bucăţi, împărăţia groazei, locul de baştină a lui Namtar, zeul ciumei, de unde se iviseră toate duhurile rele şi molimele. Era lumea în care se scufundau constelaţiile după ce apuneau, pentru a răsări iarăşi la ceasul hotărât, în timp ce nici un muritor, drumeţind pe aceiaşi cale spre acel lăcaş, nu mai aflase drumul înapoi. Era locul mocirlei şi al scârnei, dar, deopotrivă, şi al aurului şi bogăţiei; era pântecul fecund în care îngropai sămânţa ce încolţea şi dădea cereale hrănitoare, era patria lumii întunecate, a iernii şi a verilor arse de secetă, lăcaşul unde se afunda-se Tammuz, păstorul primăvăratic, şi se afunda în fiecare an după ce îl izbise mistreţul, încât orice zămislire înceta, iar pământul înlăcrimat rămânea sterp, până când Iştar, soţie şi mamă, se pogora în infern să îl caute, sfărâma zăvoarele prăfuite ale temniţei şi, răpindu-şi, în hohote de râs, frumosul iubit, îl readucea din infern şi mormânt proaspăt, la lumină, ca stăpân al vremii noi şi al pajiştilor proaspăt înflorite (...) bătrânul vedea în gura fântânii o intrare în lumea subterană" [3, p. 123-124].

În romanul lui Thomas Mann *Iosif şi fraţii săi* fântâna este o reprezentare a realizării personale, sursă a îmbogăţirii. Iacob găseşte în pustiu un izvor, din a cărui debit mare de apă construieşte o fântână. Această sursă constituie pentru animalele viitorului său socru, Laban, o adevărată bogăţie, turma de oi fiind asigurată continuu cu apă chiar şi pe vreme de secetă îndelungată: „Iar în locul unde se statorniciseră, fuseseră săpată o fântână adâncă de paisprezece colţi, foarte lată şi pietruită pe dinăuntru, numită de altfel fântâna lui Iacob (...), o rezervă bogată de apă, anume una care să nu sece nici pe cea mai mare secetă" [3, p. 193]. În tradiţia românească cel care sapă o fântână dobândeşte mântuirea veşnică, spre exemplu legenda despre Meşterul Manole.

În accepţia generală fântâna asigură prin apa sa viaţa tuturor fiinţelor, lipsa apei provoacă moarte: „I se dădu un ulcior de lut, şi cu toate că apa era călâie, o turnă fericit pe gât. Cămila, însă fu silită să aştepte, de-a valma cu oile, căci piatra încă mai acoperea gura fântânii (...)" [3, p. 253].

Fântâna devine loc de conflict pentru două fete, a căror frumuseţe este evaluată în plan comparativ, Rahila este prima care îl întâlneşte la fântână pe Iacob şi atunci acesta constată că ea este mai frumoasă în comparaţie cu sora ei Lia, „slută şi urduroasă" [3, p. 283], pe care Iacob o va cunoaşte mult mai târziu.

La Thomas Mann acest simbol obsedant, fântâna, devine loc al predestinării, ea este tăinuitoare a darurilor şi împlinirilor vieţii, loc al ursitului, axis mundi, spaţiu al unirii celor două destine *anima* şi *animus*: „Căci chiar din prima zi, de fapt de când o văzuse pentru întâia dată la fântână, nu-şi putuse stăpâni acel ţipăt, aflând din gura lui Iacob că e vărul ei, văzuse în el peţitorul şi mirele" „Rahila (...) îi aruncase lui Iacob, privirile sale repezi şi iscoditoare, care-l tulburaseră (...)" [3, p. 283], „Rahila tot mai era pentru Iacob logodnica de la fântână, cea împreună cu care aşteptase şapte ani, căreia îi sărutase de pe pleoape lacrimile nerăbdării; o vedea şi acum, dar ca prin ceaţă,

BDD-A6770 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:43 UTC)

ca un prezbit, cu chipul dulce de altădată, pe care ochii săi îi sorbiseră pe vremuri cu tandreţe şi a cărui esenţă nici nu putuse fi atinsă de timp (....) încă de la fântână de la prima privire, făcuse să-i sară lui Iacob inima în piept" [3, p. 406].

Marea trecere în romanul lui Thomas Mann este puternic ancorată în simbolismul fântânii, care devine un element-cheie în succesiunea şi destinul unor generaţii înrudite. Fântâna este martorul consecvent al trecerii, în ea se regăsesc toate feţele timpului: „Vorbeşti şi cuvântul «fântână» îmi loveşte în fiece clipă urechea. Schimbară păşunile şi fântânile. Ştiţi pe de rost fântânile ţării. Tatăl vostru a zidit o fântână adâncă şi largă. Vătaful bunicului vostru a peţit la fântână. Îmi zumzăie cu adevărat urechea de atâtea fântâni pe care le pomeneşti" [3, p. 626].

Fântâna este reprezentată în roman printr-o alegorie, ea conţine ipostaza mamei din pântecele căreia se naşte fiul, un izvor de viaţă şi tinereţe. Ea (fântâna) este arhetip al recipientului, Iosif fiind refugiat în pântecul fântânii. Gilbert Durandt conchide că „numeroase popoare localizează gestaţia copiilor în grote, în crăpături de stânci, precum şi în izvoare, pământul ca şi apa, e luat în sens de recipient general" [4, p. 285]. Aşadar fântâna oscilează între un simbolism acvatic şi un simbolism teluric. Simbolismul grotei, al despicăturii de stâncă este legat de cel al femeii, fântâna este o reabilitare a feminităţii, e uterul feminin. Ea (fântâna) devine arhetip suprem, simbol al femeii, există o conexiune între jilava şi întunecoasa cavernă şi lumea intrauterină, fântâna este simbol al mamei primordiale. După trei zile de şezut în fântână, fiind aruncat de către fraţii săi ca pedeapsă pentru că era bârfitor şi îşi dorea dreptul de prim născut, Iosif se autocaracterizează în următorul mod: „ – Sunt copilul fântânii, din fundul căreia m-ai scos afară, stăpâne, şi m-ai hrănit cu lapte" [5, p. 16], „Căci tu pentru mine Heket, Marea Moaşă, când m-a născut fântâna şi m-ai scos din pântecele mamei" [5, p. 31], „Atunci l-am scos pe ăsta, care stătuse trei zile în pântecele fântânii şi i-am dat lapte. Astfel fântâna i-a fost mamă, deşi era steарpă" [vol. 2, p. 145]. Fântâna se află la frontiera dintre cele două teritorii simbolice; despărţind viaţa iluzorie de moartea iniţiatică, ea conţine o dedublare a imaginilor eului, reflectarea dublează imaginea. După ieşirea din fântână Iosif îşi schimbă numele în Usarsif, ieşirea fiind comparată cu naşterea, iar schimbarea numelui e asemeni unui al doilea botez şi a unei noi vieţi, Iosif (cel renăscut are totuşi nume de mort, *Usarsif*) va trebui să facă faţă unor noi încercări. În fântână Iosif întreprinde o aventură lăuntrică, are conştiinţa comportamentului eronat faţă de fraţii săi şi este pregătit să înfrunte destinul.

Fântâna este element al întregirii frumuseţii lui Iosif, ea descrie atât starea interioară, cât şi cea exterioară: „adolescentul de şaptesprezece ani cocheta pe marginea fântânii cu frumoasa Lună, el însuşi făcând pe frumosul pentru ea" [5, p.475].

În accepţia generală a romanului fântâna este mai întâi de toate rezervor de apă, sursă a puterii şi vieţii, întrucât potoleşte setea celor robiţi de ea: „Zi de zi, străbătură întinderea jalnică, urmând talanga cămilei care păşea în fruntea caravanei, din popas cu fântână în popas cu fântână, până trecură nouă zile şi se socotiră norocoşi" [5, p. 49].

Fântâna comportă şi o altă semnificaţie ambivalentă: decădere/ înălţare, noapte/ zi, acestea se succed alternativ, ea (fântâna) devine un loc al ispăşirii falsei pedepse (Iosif

BDD-A6770 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:43 UTC)

este acuzat de soţia lui Putifar că ar fi abuzat de ea într-un moment de slăbiciune, în realitate ea abuzase de Iosif, dar nu ezită să-l reclame şi nu îl îndreptăţeşte când află ca va fi aruncat în temniţa ca să ispăşească o faptă pe care nu a comis-o), dar fântâna devine şi unul din locurile în care se va produce marea înălţare a lui Iosif (în calitate de tălmăcitor al viselor unor deţinuţi, Iosif va deveni tălmăcitor al viselor faraonului şi cel mai mare slujitor al său): „Prin groapa fântânii intrase în lumea dedesubt, în ţara înţepenirii de moarte; acum drumul ducea acolo iarăşi, în bor şi temniţă, jos, în Egiptul de jos, – mai adânc nu mai putea ajunge (...) în fântâna abisului apunea Atar Tammuz, ca luceafăr de seară; însă va trebui să răsară din ea – ca luceafăr de dimineaţă. Asta se numeşte nădejde şi ea este un dulce dar” [6, p. 22].

Pornind de la semnificaţiile pe care acest simbol le-a înregistrat de-a lungul timpului, din mituri, ritualuri şi folclor, Thomas Mann încununează acest lanţ al interpretărilor fântânii printr-o semnificaţie proprie, originală. Fântâna comportă o ipostază panteistă, ea este divinitatea camuflată: „Dumnezeu – îi însoţea în chip de fântâni de deşert, apărate, şi de semne de drum, aşezate şi întreţinute şi de spiritul comunicaţiilor, de turnuri de pândă şi de locuri de popas, i-a însoţit astfel până la ţintă (...)” [6, p. 443].

Simbolul fântânii devine o componentă activă a vorbirii care suferă revizuiri şi transformări în procesul lecturii. Fântâna ca semn este compusă în mare parte din lanţurile „sintagmatice” de asociere, din structurile „orizontale”, nu „verticale”, în care semnele apar. Prin această modalitate pluridimensională a reprezentării unui simbol Thomas Mann reuşeşte să repună în circuitul literar semnificaţii complexe. Fântâna este atât un simbol ambivalent, bivalent, cât şi unul polivalent. Ea marchează deplin destinul personajului Iosif, este o treaptă de iniţiere în experienţa ce va urma, în *fântână* sunt concentrate toate faţetele timpului, ea este martorul consecvent şi (ne)perisabil al trecerii timpului, conţine semnificaţia morţii, dar şi pe cea a vieţii, este un melanj de bivalenţe: înălţare dar şi coborâre, întuneric şi lumină, masculin şi feminin, starea interioară şi cea exterioară a personajului.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Ciobanu M., Negriu D., *Dicţionar de motive şi simboluri literare.* Chişinău: Prag – 3 SRL, 2010.

2. www.elady.ro/article/print-42html

3. Thomas Mann, *Iosif şi fraţii săi.* Bucureşti: Univers, 1977, vol. 1, 685 p.

4. Durand G., *Structuri antropologice ale imaginarului*. Trad. de Aderca Marcel şi Radu Toma. Bucureşti: Univers, 1997.

5. Thomas Mann, *Iosif şi fraţii săi.* Bucureşti: Univers, 1978, vol. 2, 618 p.

6. Thomas Mann, *Iosif şi fraţii săi.* Bucureşti: Univers, 1981, vol. 3, 532 p.

BDD-A6770 © 2013 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:43 UTC)